

РОЛЬ СЛОВНИКІВ У ПІДВИЩЕННІ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

Анотація. У статті описано різні типи словників, виявлено особливості їхніх словникових статей та подано рекомендації щодо користування цими словниками.

Словники – скарбниця народу, у них зберігаються знання і досвід багатьох поколінь. Видатний поет і вчений М. Рильський, підкреслюючи важливість словників, писав: "Не бійтесь заглядати у словник: / Це пишний яр, а не сумне провалля; /Збирайте, як розумний садівник, /Достиглий овоч у Грінченка й Даля". До цих порад треба дослухатися всім, хто хоче підвищити культуру власного мовлення.

Мета нашого дослідження – визначити типи словників у сучасній українській мові та з'ясувати їхню роль у підвищенні мовної культури студентів.

Словник – це "зібрання слів (іноді словосполучень), розташованих у певному порядку, з певними супутніми поясненнями залежно від його призначення" [2, 257].

Усі словники поділяються на 2 типи: енциклопедичні й лінгвістичні. Це залежить від їхнього призначення та характеру пояснення слів.

Енциклопедичні словники подають характеристику предметів, явищ, історичних подій, наукових понять, відомості про видатних політичних діячів, провідних учених, про населені пункти, країни тощо. Енциклопедичні словники є загальні (наприклад, "Українська радянська енциклопедія" у 17 томах) і галузеві ("Енциклопедія кібернетики", "Хімічний енциклопедичний словник"). Саме останні виконують важливу роль в оволодінні студентами термінологією з обраного фаху, оскільки вони систематизують знання з певної галузі науки, техніки тощо.

У лінгвістичних словниках наводиться інформація про слова. Оскільки слово може пояснюватися з різних поглядів (з погляду властивого їм лексичного значення, правопису, наголошення), то існує багато видів лінгвістичних словників: тлумачні, орфографічні, орфоепічні, перекладні, фразеологічні, термінологічні, морфемні, словотворчі, іншомовних слів, діалектологічні, словники синонімів, антонімів, омонімів, паронімів тощо.

Лінгвістичні словники бувають одномовні, двомовні, багатомовні. Двомовні чи багатомовні словники – це **перекладні словники**. Без них не обходиться жодне культурне суспільство, бо саме завдяки цим словникам стає доступною іншомовна лексика. Найбільш поширені в Україні двомовні перекладні словники. Найповнішими з них є: "Русско-украинский словарь" у 3-х томах (1968 р.), "Українсько-російський словник" у 6-х томах.

Попри те, що кожний студент, вивчаючи мови, неодмінно звертається до перекладних словників, не всі вміють правильно ними користуватися. Зрозуміло, що в цих словниках подано переклад слова. Також даються типові приклади вживання слів у різних значеннях. Проте трапляється, що навіть у споріднених мовах значення слів не збігаються, тому треба обов'язково прочитати словникову статтю до кінця й вибрати не перше пропоноване слово, а саме те, яке найточніше передає зміст у конкретному випадку. Так, наприклад, російський іменник *залог* в українській мові перекладається різними словами – *застава*, *запорука*, *стан* – залежно від значення в контексті: *отдать в залог* – *віддати в заставу*, *залог успеха* – *запорука успіху*, *страдательный залог* – *пасивний стан* (у граматичі). Російське дієслово *считать* має такі відповідники в українській мові: *лічити*, *рахувати*; *уважати за кого, за що*; *дивитися як на кого, як на що*. Тому в перекладі речень *Я считаю, что он прав* і *Я считаю до десяти* потрібно використати різні відповідники: *Я вважаю, що він має рацію* і *Я рахую до десяти*. Помилкове вживання в першому реченні дієслова *рахую*, яке часто можна почути в мовленні навіть освічених людей, спричинено саме невмінням користуватися перекладними словниками.

Слова можуть уживатися також у стійких сполученнях слів, які мають переносне значення. Такі стійкі сполучення називаються фразеологізмами. Треба пам'ятати, що багато фразеологізмів не мають

точних відповідників в інших мовах. Тому, здійснюючи переклад, необхідно добирати ті, фразеологізми, які найточніше збігаються за значенням в обох мовах. Наприклад, уже згадуване російське дієслово *считать* входить до складу фразеологізму *считать ворон*; в українській мові цей фразеологізм має такі варіанти: *ловити гав*, *витрішки купувати*, *небо підпирати*, в яких відсутні дієслова зі значенням "рахувати" чи "вважати". Тож у випадках, коли потрібно з'ясувати значення стійкого словосполучення або підібрати його відповідник в іншій мові, необхідно звертатися до **фразеологічних словників**, які бувають як одномовними (тлумачними), так і перекладними (двомовними). Найповніше українська фразеологія представлена у двох книгах "Фразеологічного словника української мови" (1993 р.), що охоплює приблизно 10 000 фразеологічних одиниць, а також у "Російсько-українському словнику сталих словосполучень" С. Головащука (2001 р.), де вміщено понад 18 000 сталих словосполучень сучасної російської літературної мови, переклад яких на українську мову становить певні труднощі.

Серед одномовних словників найбільш вагомими є **тлумачні**, в яких пояснюється значення слів, подаються їхні основні мовні характеристики – граматичні ознаки, стилістичні особливості. Найповнішим тлумачним словником української мови є 11-томний "Словник української мови" (1970-1980 рр.), який містить понад 135 тисяч слів. У 2001 році вийшов "Великий тлумачний словник сучасної української мови" (укладач і головний редактор В. Бусел), реєстр якого містить близько 170 тисяч слів, але виданий він однією книгою, тому дуже зручний у користуванні. Звичайно, словникові статті в ньому надто лаконічні порівняно з 11-томним словником, проте він містить чимало слів, що ввійшли в українську мову в останні десятиліття.

Орфографічні словники подають нормативне написання слів і їхніх граматичних форм. У 2003 р. вийшов "Великий зведений орфографічний словник української лексики", що враховує лексичний матеріал, представлений у майже всіх орфографічних, тлумачних, енциклопедичних, термінологічних, фахових, галузевих словниках, виданих в Україні у II половині XX – на початку XXI століття. Саме за орфографічним словником треба перевіряти написання слова разом, через дефіс або окремо (*суспільно-економічний*, *суспільно корисний*; *темно-зелений*, *вічнозелений*; *військово-політичний*, *військовозобов'язаний*; *всесвітньо відомий*, *всесвітньо-історичний*), вживання в слові апострофа чи м'якого знака (*Святослав*, *В'ячеслав*; *порт'єра*, *кар'єра*), правопис відмінкових закінчень іменників (родовий відмінок: *терміна* – слово, *терміну* – строк; *Алжира* – місто, *Алжиру* – країна; орудний відмінок: *друг* – другом, *товариш* – товаришем, *принц* – принцом), особових закінчень дієслів (*дихати* – дихаю, *дихаєш* і *дишу*, *дишеш*; наказовий спосіб – *дихай* і *диш*; *нависнути* – минулий час: *навис*, *нависла* і *нависнув*, *нависнула*) тощо. Крім цього, в орфографічному словнику можемо звірити й наголос, хоча в українській мові є спеціальні словники – **орфоепічні**, які фіксують основні норми літературної вимови.

З кінця XX століття в українську мову почали активно проникати іншомовні запозичення (переважно з англійської мови), що "спричинене розвитком новітніх технологій у США, а також відкритістю українського суспільства" [1, 259]. Це економічна, фінансово-банківська, торговельна, суспільно-політична, спортивна лексика, лексика інформатики та комп'ютерної техніки, сфери розваг, культури тощо. Пояснення слів, запозичених з інших мов, подають **словники іншомовних слів**. У них зазначається джерело запозичення та розкривається його значення. Найдосконалішим і найповнішим в українській лексикології є "Словник іншомовних слів" за редакцією О. Мельничука. Наведемо приклади його словникових статей: *бартер* [англ. barter – товарообмін] – 1) прямий безгрошовий обмін товарами чи послугами, породжений товарно-грошовим дефіцитом усередині країни та валютним дефіцитом у міжнародних угодах; 2) безвалютна, але оцінена та збалансована щодо вартості товарообмінна операція; *сканер* – [англ. scanner] – у комп'ютерній техніці і системах передачі даних – пристрій для зчитування зображень і перетворення їх на цифрову форму подання даних.

Для з'ясування походження слів та виявлення їхніх найдавніших коренів, змін у їхній будові, а також розвиток значення слів упродовж усього періоду існування слова треба звертатися до **етимологічного словника**.

Надзвичайно важливими для студентів є **термінологічні словники**, що подають значення термінів певної галузі знань: математики, мовознавства, літературознавства, біології, медицини, спорту тощо. Ці словники є одномовними, двомовними чи багатомовними, наприклад: "Російсько-український

словник наукової термінології. Суспільні науки" (1994 р.), "Російсько-українсько-англійський словник правничої термінології. Труднощі терміновживання" (1994 р.) та ін.

В українській лексикографії є багато інших типів словників: діалектні, історичні, власних імен, морфемні, словотвірні, словники синонімів, антонімів, паронімів, омонімів, неологізмів та ін. Однак кожний словник здебільшого подає якусь одну характеристику слова, тому інколи доводиться звертатися до кількох словників, різних довідників, а також до спеціальної літератури. Полегшить справу універсальний словник, у якому в доступній формі подано саме складні випадки написання, словозміни тощо. Таким є **"Словник труднощів української мови"** за ред. С. Єрмоленко (1989 р.). Наведемо приклади словникових статей із нього: *Адоніс* – 1. род. -а: Ім'я, мала планета Сонячної системи (*Віддаль до Адоніса*). 2. род. -у: рослина, ліки (*Суцвіття адонісу. Краплі адонісу*). *Адрес* – *адреса*: розрізняються значенням. *Адрес* – письмове вітання особі, організації, переважно з нагоди ювілею (*Адрес від колективу*), *адреса* – місце проживання чи перебування особи, місце знаходження установи; напис на конверті, бандеролі тощо (*Жити за адресою*). *Значити* – *значіти*: розрізняються значенням. *Значити* – 1. Означати що-небудь, свідчити про щось. 2. Відігравати певну роль, мати якесь значення. *Значіти* – робити мітки, позначки на чомусь, мітити. *Зраджувати*: кого, що [не кому, чому] (*Зраджувати Батьківщину. Зраджувати дівчину*). *Кольрабі* – невідм., ж.р. – різновид капусти (*Смачна кольрабі*). *Царизм* – *царат*: збігаються у значенні "державний лад на чолі з царем; царський режим".

За роки незалежності в Україні з'явився новий тип словників – **електронні словники**. Найвідомішим із них є інтегрована лексикографічна система "Словники України". Нині вже функціонує в експериментальному режимі Український лінгвістичний портал (адреса сайту: <http://ulif.org.ua>), що значно полегшує роботу зі словником, адже будь-яку інформацію можна одержати за декілька хвилин.

Отже, користуючись словниками, студенти мають можливість оволодіти правилами правопису, вимови, наголошення, поповнити свій словниковий запас, розрізняти найтонші відтінки в значенні будь-якого слова, граматично й стилістично правильно вживати слова в мовленні. Користування словниками різних типів не тільки підвищує грамотність, а й розширює світогляд людини, підносить загальний рівень її культури. Володіння культурою мовлення – важлива умова успіху в навчанні та фахового зростання.

Література

1. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. / Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. – К. : ВЦ "Академія", 2006. – 368 с.
2. Ющук І. П. Українська мова : Підручник / І. П. Ющук. – 3-тє вид. – К. : Либідь, 2006. -640 с.

Г. Ф. Морнєва,

ДЗ "Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка" (м. Старобільськ) ,
науковий керівник – к. філол. н., доц. Л. В. Мельник.

МОВНА ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ ГРАМОТИ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

Анотація. У статті проаналізовано основні напрями роботи з лінгвістичної підготовки дошкільників до навчання грамоти.

Проблема навчання дітей грамоти залишається однією з найважливіших у сучасній дошкільній лінгводидактиці, проте численні її аспекти й досі не знайшли остаточного розв'язання.

Відомо, що аж до середини ХХ ст. передбачалося навчання грамоти дітей від 7 до 8 років і питання про навчання дошкільників читання й письма в програмі дитячого садка не ставилося.

Разом з тим, психологічні й педагогічні дослідження (Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, Л.І. Божович, Є.І. Тихеева, Ю.І. Фаусек, Р.Р. Соніна та інші), досвід дитячих садків, сімейного виховання показали необхідність і можливість більш раннього навчання дітей грамоти. У другій половині 50-х рр.